

A LÉTEZÉS FÁJDALMA

TANDORI DEZSŐ: *A mennyezet és a padló.*

Magvető, Budapest, 1976.

A magyar irodalomban talán csak Szabó Lőrinc, a *Föld, erdő, isten* című ciklikus gyűjteménye volt olyan kész és pontosan komponált első kötet, mint a Tandorié (*Töredék Hamletnek*, 1968). Mindent tudott, amit egy költőnek technikában tudnia kell, és mindent megtanult, amit a kortársak, egy Babits, egy George és a klasszikusok Szapphótól Villonig és Baudelaire-ig kimondtak, vagy elhalgattak előtte. Mindebből a költői tapasztalatból összeszerkesztett egy versmodellt, melynek hőse egy fiatalember, aki megmerülve különböző stilizált szituációkban, végül is mindig sértetlen távozik egyik versből a másikba. Személyes hangon, a félálom vallomásos ihletzónájában fogalmazódtak a versek, mégis távol az én-vers biográfizmusától; nem életrajzot írt, az *ember* (illetőleg az azokban az években élő *fiatalember*) állapotait vizsgálta. Tandori ezt folytatja tovább, csak a mesterek változtak azóta: Rilke és Pilinszky, Ezra Pound és Nemes Nagy Ágnes járnak előtte, na meg immár az előddé lett példa: Szabó Lőrinc. Vershelyzetei pedig nem a megéltet költeménybe transzponáló félálom szülőitei, hanem a megfigyelteteket groteszkül a lényegig meztelenítő, szimbólumvoltukkal a nappalba, a hús-vér létezésbe visszautaló, éppen ezért erősen determinált álomképek technikáját követik. Tandori esetében ez a példaválasztás a Somlyó György által találóan pszeudoavantgarde-nak nevezett költői hagyományból (nevekkel jelezve: Eliot, Kavafisz, Pessoa, Saint-John Perse, Füst Milán, Weöres) új funkcióban új életre kelt, a példák statikusságát egyfajta dinamikus szemléletre váltó neoavantgarde törekvésekhez való kötődés. A világ bizonyos fajta konszolidálásához illeszkedő új személyességet vállalja: a személyiség életformájából a lét tényeire való következtetés módozatát.

Szociológiai hátterét tekintve ez a költészet a városi középosztálybeli értelmiségi környezetben felnőtt és az értelmiségi életformába belenőtt ember élményanyagát dolgozza fel. A világ — eseményei, tényei, viszonylatai, természeti rendje — csak közvetett formában, információk segítségével jut el hozzá: a természet — szobanövények, könyvbe préselt elhulló leveleikkel; a sport — képláttatón (televízió), sportújságon és totóeredményeken keresztül; a környezet — séta a Lánchíd utca körül; a kirándulás — Balaton; az utazás, világlátás — néhány szomszéd ország és Párizs, egy Belgrádban vett szerb nyelvű képeskönyvben; közösség, barátság — a háború alatti összezártság a pincében, később gombfoci-partnerek, majd zenésztársak és néhány személyes találkozásnyi együttlét; az irodalom — gályapad, hivatal, melyet az otthon „kényelmében” is a feladat munkarendje szabályoz (fordítás sokoldalú napi penzumként); és még kedvenc társai, a koalackók is irodalmi utalások (Micimackó, nem a harmincas évek stílusára stilizált Karinthy-változatban, de az eredetiben!), levelezőlapok, figurák, trafikárak. Élet helyett az élet jelzései, másodlagos megvalósulásai. Ezek az *életmotivumok* azután önálló életre kelnek körülötte, az *élet* formáját veszik fel, meghatározzák személyes pozícióját. Ugyanakkor tudatában van, hogy mindezek *csak forma* jellegűek, az élettől különböző, csak jelölési, információit szolgáló motívumok. Éppen ezért át is éli és függetleníti is őket a valóság teljességétől: lehatárolt, térben és időben meghatározott kvalitás helyett térben, időben szabadon variálható és helyezhető mennyiségeként is kezeli; olyan motívumokként, amelyekkel eljátszva a *személyes* tudat számára a *létezés* különböző kombinációit kísérletezheti ki.

Igy születik meg — ismét a Szabó Lőrinc-i példához fordulva — az élete korlátozottságait vállaló-tagadó *lázadó*, aki mindezt viszonylagosként, változtat-

hatóként és választhatóként tételezi és a *törvényt fogalmazó*, aki a lázadó családaisból, az életét jelölő motívumok változtathatatlanságából következteti a létezés tényeit. Életét tehát azért tárja fel, hogy rákérdezhesen létezésére.

Ugyanakkor nemcsak élet- és létviszonyát vizsgálja, hanem egyúttal költészet és tudat kapcsolatát is. Ugyanis ahogy élete motívumai a létezés tényeit határozhatják meg, úgy a költői megvalósításon keresztül a tudatának működését követheti: tehát minduntalan felbontja a készre sikeredett kifejezéseket, megfogalmazásokat, mert azok létrejötteinek mechanizmusát akarja követni. Az információkat feldolgozó tudatfolyamat elemzésére vállalkozik. Ezzel az információknak a személyes pozíciójában elfoglalt helyét is megállapíthatja, másrészt éppen a feldolgozás során készíti el azokat a variációkat, amelyek szembesítésével az életmotívumokból a léttényeket le tudja olvasni.

Korunk emberének a személyes életmotívumokból épített létszemléletét igyekszik megfogalmazni számunkra, Tandori *személyes* viszonyulásaink rendszerének törvényszerűségeit keresi. És itt hadd térjek vissza ismét a párhuzamul idézett Szabó Lőrinchez: az *individuum problémáit* vizsgálja ő is, a ma emberének „magánemberi” oldalát. De — és itt a párhuzam megszakad, illetőleg módosul Szabó Lőrinc utolsó éveire utalva — nem élezi ki ezt a „magánemberi” pozícióit, ezt a személyes oldalt nem állítja szembe sem a közösséggel, sem önmagunk „közösségi” oldalával. Nem pesszimistán az életből kivetetten pusztán-elvontan létbe vetett, hanem az élet kiteljesítése számára a létezés törvényeit faggató. Természetesen él lehatároltságai között, elfogadja azokat, mint speciális, személyes életmotívumokat, amelyek megjelenési formájukban amennyire külön választják is, *jellegükben* éppen hogy hasonlítják a többi másképpen lehatárolt, azaz *meghatározott* emberrel.

És itt — már nemcsak megközelítési hasonlatként, de — példaként egy másik költő lép értelmezési körünkbe: Vas István. Az ő hid-szerepe ad biztatást — igazolást és útmutatást — Tandori számára: a csak személyesség vállalásának is megvan a maga igen fontos közösségi távlatja, a korával megnőtt költő éppen ezt a fajtájú személyiséget kísérte végig az általa átélt történelem menetében, végigjárva mind tágabbra nyíló *közösségével* a személyiség-kieljesedés *személyes* útján.

Az 1969—70-es évek hozzák a gyakorlatban a fordulatot Tandori pályáján. Az első kötet még „szabályos” volt, még beleilleszthető a pseudoavantgarde-on nevelkedett költői pozícióba. A lecsupaszított térgeometriai parabola ugyanakkor magában foglalt egy másik elemet, amelyik hordozta a kötetet szétvető robbanótöltetet. Ez pedig a statikusságnak ellentmondó grammatikai viszonyítási rendszer (mondhatnánk úgy is): a „formális” grammatika utolsó, túlfeszített állapota, amely felkészült a „dialektikus” grammatika befogadására.

A szavak jelentéstani pozíciójának megváltoztatásával pedig olyan értelmezési lehetőségeket szabadít fel, amelyek már túlmutatnak a szavak hagyományos jelentéstani funkcióján. Szavak szétválasztásával, a legközhelyesebb faticsek felelevenítésével, bárgyú szójátékok merész vállalásával, rím��avak egymás mellé írásával, a szavak írásképeinek variálásával vagy a szavak angol lexikonokra emlékeztető kicsontozásával a jelentések olyan asszociációját szabadítja fel, amely azután túlmutat minden esetleges viszonyításon.

A lecsupaszított képletek esztétikai létrejötte ugyanakkor költészetének csak az egyik pillérét jelenti. A másik ennek látszólag a pontos ellentéte: a legrészletesebben elbeszélte esetlegességek, T. D. magánszemély magánhasználatra készített naplójegyzetei. Fő témák: balatoni nyarak, egyedül és meghatározott baráti körben, pályakezdő diákkotthoni tanári ténykedés, utazás Lengyelországban, Jugoszláviában (Belgrádban és Dalmáciában). A legszükszavúbb bezárkózás (nem a személyesbe, de a műbe), és a legkitárultabb önbemutató, — szinte egymást váltogatva. Egy általános érvényű, abszolút koordináta-rendszer nosztalgijája és a speciális berendezése. Ez lesz a második kötet, az *Egy talált tárgy megtisztítása* alapképlete, és Tandori versteremtő szemléletének megnyilvánulása, melyet alkotó folyamatának elemzése során nevén is nevez. A speciális koordináta-rendszerben egy, a maga esetlegességeit viselő (fiatal) embert mutat be, aki öntudatlanul *éli* az életét. Ez a versteremtő tudat számára az *amatőr* jellegű létezési forma. Ez a *Nyers*, amelyet az alkotó-elemző, a *profi* eltulajdonít, felhasznál, hogy ebből rajzolja meg az

általános koordináta-rendszer meghatározóit. És ezt a kétféle „ábrázolást” nem is egyetlen versen belül szembesíti, a „kizsákmányolás”-ra, az életmotívumok felhasználására kétfajta versmodellt dolgoz ki. És ezt a távolságmentést még fokozza azzal a technikával is, hogy rendszerint időben is láthatóan szétválasztja a kettőt: az amatőr éleést és a profi létvizsgálatot. Ugyanis a profi jelenbeli tudati tevékenysége nem a vizsgálatnál szinkron időben még létező életmotívumokra, esetleg élményekre vonatkozik, hanem időben már jóval korábban lezajlottakra. (Rendszerint életrajzi eseményekre.)

Ugyanakkor ezt az eseményt építőelemeinek kiválasztásával, sőt a megvalósítás módjával is a hagyományos versformálástól lényegesen eltérő versrendszer kísérletezésével és kidolgozásával érte el. És ha rokonszenvvel követjük is útját, megtaláljuk a számunkra való rezonancia- lehetőségeket benne, eredményét és eredményeit méltányoljuk is, nem hagyhatjuk el, hogy ne villantsuk figyelmünket — legalább egy zárópoén erejéig — fonákjára is. Annak, a magyar lírának éppen e kötet verseivel egyidejűleg megfigyelhető *jelenségnek* a reprezentánsa ugyanis, amelyet egy kicsit önironikusan, mégis az eredményért, a kísérlet sikeréért is aggodó jellemzéssel a pályatárs Petri György jelenít meg szellemes epigrammájában, mintha fanyar-reménykedő görbe tükröt tartana az egy talált tárgy megtisztításán munkálkodó költő számára is:

1969

*a telefonvéc a levélhecc
virágokra április elseje
több évre prolongálva
új karbonkorszak kezdete
figyeljük
hogy lesz ligetből lignit
— talán gyémánt:
idővel s kellő nyomás alatt.*

Az 1969—70-es években keletkezett második kötet egymásba szőtt személyes és kozmikus optimizmusa után a mostani, harmadik kötetben és az azóta keletkezett verseiben egyfajta személyes fájdalom fogalmazódik meg Tandori költészetében. Ez az „érzelmesség” és kifejezője, az elégiai attitűd ugyanakkor nem életmotívumaiból következik, nem élményalapú, hanem módszerének felülvizsgálatából származik. Egy módszer kiteljesedése, alkalmazása és önkritikája jellemzi ezt a kötetet. Már az előző kötet *Egy vers vágoasztala* című versében az „elszomorodás”-t állítja szembe a kiteljesedéssel, de itt még a fausti, legalábbis a madáchi, a cselekvésben és a cselekvés által megfogalmazódható optimizmus munkál. A folytatás annak tudomásulvétele, hogy a költészetének két típusában megjelenített valóság időben szétválak. Elvben bármennyire állandóan behelyettesíthető az általános koordináta-rendszerbe a speciális, gyakorlatban szétválak a léttényeket faggató, a versalkotás *jelenében* zajló tudati folyamat az életmotívumokat produkáló *múltbeli* cselekményektől. Ha elméletben elképzelhető (és esztétikailag meg is valósítható) az összes felhasznált életmotívummal való jelenbeli sakkjátszma, a gyakorlatban időbelileg szétválak szeme láttára. Azaz — Szabó Lőrinc-i metaforával élve — az *agyunk tükörszintjékében* összekapcsolt elemek a valóságban menthetetlenül szétválak, és ennek a szétválásnak egyúttal *léttörvény ereje is van*, vagyis saját építményét rongja le az építés pillanataiban. Ezáltal — a korábbi egységet továbbra is nosztalgikusan megcélözva-fenntartva — születik meg költészetének a kötet címében is jelölt kettőse: *A mennyezet és a padló*. Egy zárt egység részei ezek, ahol a szétválasztásban még a hierarchia is jelölve van: az általános érvényű létösszegezés, és a napi cselekvések színhelye-porondja. És ezt az egyszerre építő és bontó folyamatot személyesen tekintve már csak elégikus távolságtartással lehet tudomásul venni.

Igy találkozik Tandori az időélménnyel, amely nála nem az eltűnt idő visszakeresése, jelenbe kívánása, de az összetartó dolgok *rendszerezője*. Ugyanazon helyek — például az átélés során az adatokat begyűjtő és a feldolgozás során az adatokkal eljátszó tudat — időben különböző viszonyokba vonhatók és különböző feladatok, cselekvések színhelyei lehetnek. Az *elégia* versbeli

feladata ebből következően nem egy helyen, különböző időkben szerveződött rendszerek összegyűjtésének, jelenbe vonásának vágya, hanem a szétszakított-ság tudomásulvétele.

Egykor, gyermekkoromban
... s ezt úgy mondom, hogy már hozzáteszem:
„Emlékszel?” ... a kvarc megártott nekem!
Emlékszel ... ez már csak egyikünk dolga.

A téma-felvonultatás után következik a kidolgozási rész. A múlt és jelen közötti ür kitöltésének meg-megújuló akarása.

Még hat sor. Ezt kell jól kitölteni.
Még öt. Még sok minden pótolható.
Négy. Három. Kettő. Egy.

A célnál hirtelen a szakadék nyílik meg.

A „valami”
Igy lesz a ... hol lesz? ... semmire se jó.

Igen, a padló és a mennyezet szétvált, bár az egység, a betetőzés irányjelzése megmaradt:

Egyszer már volt, s még egyszer lesz a „végén”.

Bár ez is inkább csak a párhuzamosak esélye, amelyekről még elemiben megtanultuk, hogy a végtelenben (azaz jelölve: ∞ -ben) találkoznak. De vajon ez igaz is? Közhely vagy evidencia? Hiszen épp ez a pont, ahol Bolyai megbontotta az euklideszít, megalkotva az abszolút geometriát. Tehát csak az „egyszer már volt” van, és a „még egyszer lesz” nem fér bele semmilyen általános képletbe? Így születik meg Tandori *előgíája*, a párhuzamosak reménytelenül-reménykedően bizonytalaná tett (: „talán”) *nem találkozásának* tudomásulvétele.

Talán csak ennyit jelent a „te és én”. És ebben a kettősségben határozódik meg a szomorúsága, amelyet a tételesen is kimondott *vidámság* ellenpontos: *a múltban*

Tudja, ahogy elnézem ezt az egy-két dolgot,
képzeletem pár évet szívesen visszaforgat.
Amikor még az ilyes fentebbieket halálos komolyan gondoltam;
és isten tudja, mégis sokkal vidámabb voltam.

Ő *gazdagodott*: az idő elkülönítette rendszerek sorakoznak, szaporodnak benne; de *veszített* is: a csak tudatában maradt rendszerek az életben megszűntek létezni. És a folyamat során ő maga is az időben személyes létezése részeit elhagyta. „A jónál jobb, kevesebbnél kevesebb gyarapszik egyre.”

Tandori ugyanakkor nem életösszegezésre használja ezt a folyamatot, hanem a létezés *tényeinek tudomásulvételére*. Eddig csak hetyke kíváncsisággal faggatta ezeket, most már *berendezkedik* a tudomásulvételre. És ezzel egyúttal ismét személyesen jelenik meg. Ugyanis játékkal igyekszik kifogni rajta. A voltat, az életmotívumokat most már nem azért idézi fel, hogy általános képletet alakítson belőle, a *profiság* másfajta átalakításban jelentkezik. A voltak a *továbbélésében*. Nem időben fejleszti tovább történeteit, hanem *elégikusan*, ott a maguk idejében alakít fiktv, a többiből következő jeleneteket, illetőleg azok akkori elmaradásain szomorkodik.

És tudja mit nem bánnék?
Ha eggyel többször találkozhatnánk még,
érti? Akkoriban.
Nagyobb csoda lenne ez, mint aggkoriban
— életbiztosításra! — végelgyengülni.
(Nagyobb, mi?)
Ettől az én hitetlen lényem is meg tudna rendülni.
Megérkeznénk, középdelelőtt tájban,
hogy azt a kékcsíkos hétalvó képét először lássam.
De legyünk rövidek.
Több kevesebb.

fordítva. Kevesebb, több.

Kiben nem él a vágy: változtatni utólag az *akkor* volton; vagy: mostanra megidézni a voltat. Az irodalom is feldolgozta mindezt, — Tandori mást kísérel meg. És valljunk igazat, nem így vagyunk-e gyakrabban magunk is: nem a *mostra* várnánk a *volt* vágyaink teljeseződését (talán zavarba is ejtene hirtelen jelenléte), hanem az *akkor* kihasználatlan pillanatokot sajnáljuk, az *akkor* speciális rendszerét gazdagítanánk most, hogy több emlékünk legyen? Vagy hogy mi magunk is többek legyünk? Vagy csak egyszerűen: a megszokott reflexszel fordulunk — és aztán az ijedt csodálkozás! — már halott hozzátartozóinkhoz, ismerőseinkhez tanácsért, véleményért? Vagy csak egy korábbi elmaradt vagy épp most érdekessé váló információért? A megszokottság természetességével, és fejezzük be mozdulatunkat *egy szimbolikus lemondó kézlegyintéssel*. De hát az elégikus távlat józanságra is int: több kevesebb, kevesebb több. Azaz marad az egyenleg: az időben lezárt valóság tényei változtathatatlanok.

A létezés szomorúságára ébredt ember, miután hiába igyekszik kifogni játékkal a változtathatatlan tényeken, végül rájön e játéka sajátos, csak ön-vigasztaló jellegére, és ez még inkább kétségbe ejti. Innen kell visszatérni a józan tényekhez, a jelenhez:

... mindegyre másul
A helyzet. Új tények csúsznak alá,
S mint egy sikkasztás, olyan azután;
Olyan vagyok; én innen, s a világ túl;
S a szándékok arany-alapja, hátul:
Ha én azt egyszer úgy elmondanám ...!

Látod, ennyi minden van.

Ebben a pozícióban már a sakkjátszma patthelyzetbe lép:

Itt? Egy doboz garzontea
Őrzi, hogy sehol már, de valaha —
Vagy: őrzi: soha már, de valahol.

És ez az *elégia végét jelenti*. Íme a jelen helyzet, mely ismét a tényekhez vezet vissza, eloldja az időjáték lehetőségét, a múltat: „nem hozhatlak fel kifogásul”. Talán már egy újabb, negyedik kötet alappozíciójának rögzítése ez: *a változó tények között*.

De egyelőre térjünk vissza a létezés szomorúságát vállaló költőhöz, aki szomorúságát éppen gyakorlati okokra is visszavezeti: a kik között vagyok szomorú, ki néz engem kérdésére. Amikor „Samu”-val elmélkedik a múlt és jelen különbözősein szinte az angol „tapadó kérdés” mintájára, reflexszerűen, társat keresve teszi hozzá észleléséhez: „Maga nem?” „Alapfogalmai” között pedig első helyre az „ők” meghatározása kerül:

„Ők” bárki, magamon kívül.
Sőt, én magam is, ha valaki épp úgy-bűvöl.
Személyiségünk egyre bővül;

Mi az, ami ebbe a személyiségbe fogható? A bővülés az egység sérelme nélkül elkövetkezhet-e?

az ember néha egészen váratlanokat bődül;
de hogy a „kettől” önmagában elérje
— hadd reméljen, hadd remélje —:
majd csak idővel.
Ami meg két darabból kettő, bármily elrettentő,
nem oly rettentő.
Múlik valamelyest a tetterőn.
Hát ez van.

Ami az időbeli szétozottság szomorúságát adta, az most a személyes kapcsolatok jelenlegi szétváltságában testesül meg újra. „Elrettentő”, — amikor e ténnyel először találkozik az ember, de ha elégiába fogja, történetté kerekíti, és végül életmotívumokként mutatja fel, — megszokható: „nem is olyan rettentő”.

Mindez pedig, amit költészetében összegyűjtött, számára nem tételezhető a magányos személyiségben. A teljesség csak úgy fogalmazható meg számára, ha oszthatóvá válik, nemcsak saját eredményként mutatható fel:

*Ne is mondd, külön, „minden ide köt”;
hiszen neked ez úgy van mindig-egyben,
ha érezheted: egyben lehetetlen,
és bujkálhatsz az értelmek között.*

Ez a magános személyiségből való kilépés vágya a sokfelé kapcsolttság, a nyitottság eszményét fogalmaztatja meg vele. Nostalgiaja a mindenfelé figyelő-kapcsolódó ember:

*Csak: ha kapud elé jönnek a labdák,
(e labdák!), mintha egyszerre több fejfelé
bólintanál rájuk, mint ... mint egy ember
általában!*

Az az ember, aki az egész emberiség nevében beszél? Van ilyen? Hiszen az ember minduntalan a lefokozódás hangjait hallja: „Csak”. És akkor, hirtelen, egy szójáték felveti, és ezzel el is veti az eszményt:

*S most jön a meglepetés. Ezt a példát
korántsem ön-okulásom kívánta.
Hát kié? Senkié! „Az istenért!”
Kinek van emberből négymilliárdja???*

Hát igen: ahogy az idő elszakít a múlt pillanatokban volt kapcsolatoktól, úgy a jelen személy elválasztódik az ók-tól, még kettő sem lehet egy, nemhogy négy milliárd. Mégis szemben áll ezzel a ténnyel is, éppen humanista programjából következően: szomorúsággal tölti el ez is. Elégiája csak a maradék kapcsolatlehetőségekre való berendezkedés.

*s ahogy verik egymást alattomosmód,
lesván, „háttal kapják-e épp a bírót”,
a meccs-lázban égő játékosok,*

*te — vagy helyettesed: „valami medve” —,
tehát: te, szemernyit se túlekedve,
kis furcsa érzéseik okozod.*

A lefokozódás fájdalma is munkál ebben a szomorúságban, de a részvállalás elszántsága is. De ez a részvállalás nem részt vállalás: a meccsből való kilépés következménye.

Weöres Sándor annak idején már tételezte ezt a kettősséget: a világ eseményeiben való praktikus részvételt, és tőle külön választva a teljesség felé gravitáló, az életmotívumoktól elforduló, a létezés evidenciáinak világában kiteljesedhető átlényegülést. Számára ez az etika megkettőzésével jár: egy praktikus és egy ideális magatartásmodellt illesztett egymás mellé. Weöres ezt a megosztottságot a társadalomból következőt, és a létezés vizsgálatában kárpótolja magát.

Tandori számára fájdalmas ez a kettősség. A létezésből származtatja, és igyekszik pótszerekkel feloldani: a közösségi összetartozást a közösség információival való töltékezéssel helyettesíti, és természeti szimbólumokkal (lásd: koalacskók) kárpótolja magát. És marad a személyes kötöttség: amely már nem versben átélt megnyilvánulás, csak versbe idézett kapcsolatteremtő szándék (idézetek beiktatása, kettősök rögtönzése — pl. Kondor Bélával, azaz „Samu”-val).

Pedig ez a megosztottság, ellentétben az időben meghatározott széttagoltsággal: nem léttörvény. Megszüntetése éppen a közösségben megtörténhet; feloldható, tehát a költő számára megoldható feladat.

Tehát míg az időproblémával kiváltott szomorúság-elégia feloldása a létproblémákat vizsgáló életmotívumok újrendezésével, a változó tényekkel való operálás következtében várható feloldódni, addig a személyiség elszige-

teltségéből, és a közösségi hatás lefokozódásából következő fájdalom megszünte abból a felismerésből következhet, hogy ez utóbbi *nem a létezés* következménye, hanem csak (és itt van a lefokozó viszonzó!) a vizsgálódó személyes pozíció következménye.

És itt álljunk meg! A szabályos zárás maradjon el. Elhagyjuk a költőt alakuló pályája egy — verseivel azóta már túllépett kötet megjelenése ürügyén önkényesen kiválasztott — pontján; azzal a szándékkal, hogy majd követjük tovább. Hisz ameddig jutott, annak alapján már joggal mondhatjuk: érdemes arra (olvasói számára is, és elemzőinek is). Tehát: érdeklődéssel olvassuk folyóiratokban és várjuk kötetben is a folytatást.

KABDEBÓ LÓRÁNT

A SZEGÉNYSORS KÖLTŐJE

IVAN CANKAR: *A szegénysoron; Jernej szolgálégény igazsága.*

Fordította Pével Ágoston.

Európa Könyvkiadó, Budapest, 1976.

Ivan Cankar a szegénysors költője volt. Költő volt, mert ha nem is írt költeményeket egyetlen verseskötetnek 1899-ben, a ljubljana püspök által való elégettetése után, költői lelkülete és írásművészete regényeiben, elbeszéléseiben és drámáiban is kifejezésre jutott. Költői átszellemültséggel ábrázolta az egyre kíméletlenebbé váló kapitalizmus járma alatt szenvedő kisemberek sorsát, költői szuggesztivitással örökítette meg a természeti szépségekben gazdag szlovéniai tájat, a talajt, amelyből hősei kínóttek, és költői kifinomult nyelvezete is, amellyel a kemény élet ritka reményteljes pillanatait és vég nélküli szenvedéseit leírta. Ilyen, költészettől átitatott remekművek *A szegénysoron* (*Na klanču*, 1902) és *Jernej szolgálégény igazsága* (*Hlapec Jernej in njegova pravica*, 1907) című regényei is.

A szegénysoron Cankar önéletrajzi elemeket tartalmazó, legismertebbé vált regénye. Elsősorban édesanyjának állított örök emléket benne, a családjáért minden terhet vállaló, a legnehezebb sorssal is elszántan szembeálló, önmagát gyermekiért teljesen feláldozó Francka alakjában. De

lemondó megértéssel rajzolta meg benne édesapját, a kisvárosi szabót is, aki az ügyesebb és találékonyabb, a kapitalizmus nyújtotta lehetőségekkel rafináltan élni tudó konkurrens áldozatává válik. Az apa és a három gyermek sorsának kapcsán megjelenik egy, Cankar műveiben gyakran szereplő motívum, az elvágyakozás motívuma, a hajótörött emberek szalmaszála, utolsó reménysugara: az idegenben való szerencsepróbálás, boldogulás megkísérlése. Ez a reménysugár azonban csáló fény. A bizakodással indultak megtörve, meggyötörve, meghalni térnek haza, vagy pedig örökre odavesznek.

Francka három gyermeke közül a középsőnek, Lojzénak sorsában Cankar saját gyermek- és ifjúkorának eseményeit idézte. Vele kapcsolatban még határozottabb formát ölt az elvágyakozás motívuma. Az ő vágya a falusi és kisvárosi emberek és gyermekek sóvárgása a töméntelen sok lehetőséget magába rejtő, csillogó, csábító nagyváros felé. De ez is csak csalfa délibáb. Csak messziről ígér olyan sokat — közelről kegyetlenül kiábrándító.